

RAPPORT

nr 6

Handelskuning med bristande etik

– en rapport om Clas Ohlsons inköp i Kina

Kristina Bjurling

Innehåll

Inledning • 3

Fair Trade Centers rekommendationer • 4

Metod • 6

Bakgrund • 7

Sortiment och inköp • 11

Miljökrav • 13

Etiska krav • 16

Clas Ohlsons inköp i Kina • 19

Konkurrenternas inköp i Kina • 24

Slutsats • 27

Referenser • 28

SwedWatch är en religiöst- och partipolitiskt obunden frivilligorganisation. Dess uppgift är att granska och publicera rapporter om sociala och miljömässiga missförhållanden som är kopplade till svenskrelaterade företags verksamhet utomlands. SwedWatch har fem medlemsorganisationer: Lutherhjälpen, UBV, Svenska Naturskyddsföreningen, Miljöförbundet Jordens Vänner och Fair Trade Center.

Mer information om SwedWatch finns på www.swedwatch.org. Kontakta SwedWatch på telefon 08-602 89 50 eller info@swedwatch.org.

Fair Trade Center är en ideell förening som arbetar med konsumentinformation kring företags verksamhet i utvecklingsländer.

Besök Fair Trade Centers hemsida: www.fairtradecenter.se. Kontakta Fair Trade Center på telefon 08-643 43 64 eller info@fairtradecenter.se.

Publicerad den 7 april 2005. Författare: Kristina Bjurling

Grafisk form: Eva Vaihinien/Press Art och Liv Fjellander/Levande form.

Inledning

Clas Ohlson är en framgångssaga i klass med Hennes & Mauritz och Ikea. Liksom dessa bolag har inte Clas Ohlson någon egen produktion, utan lägger ut den på leverantörer runt om i världen. I växande utsträckning återfinns producenterna i Asien och då framförallt i Kina. Medan Hennes & Mauritz och Ikea har granskats offentligt och tvingats till ett omfattande arbete för att tillse goda arbetsvillkor hos leverantörerna, har Clas Ohlson knappt påbörjat sitt etikarbete.

Clas Ohlson hamnade på femte plats i Temos senaste undersökning av Sveriges starkaste varumärken, där 42 varumärken jämfördes.¹ Eftersom Clas Ohlson är ett konsumentnära företag är man beroende av att ha ett gott rykte för sin försäljning.

”Vi är ett handelsföretag som köper in produkter och säljer dem lite dyrare” skriver Gert Karnberger, VD för Clas Ohlson.² Detta är en strålande affärsidé om man kan finna billig produktion i Kina. Men när företaget i allt högre utsträckning kontrakterar leverantörer i Kina istället för västvärlden så ökar de etiska och miljömässiga riskerna. Detta har Clas Ohlson hittills inte valt att prioritera. I mars 2004 beslutade dock Clas Ohlsons styrelse att företaget skulle ta fram en etisk uppförandekod för att slå fast vilka arbetsvillkor som ska gälla för de leverantörer som tillverkar Clas Ohlsons produkter.³ Ett år senare finns det fortfarande inget förslag på uppförandekod.⁴

SwedWatchs granskning av arbetsvillkoren för kinesiska leksaksarbetare under 2004 visade att det ofta förekom omfattande kränkningar av mänskliga rättigheter i arbetslivet hos leverantörer till de svenska företagen.⁵ I dessa fabriker har ändå etiska krav om arbetsvillkoren framförts och inspektioner av arbetsförhållandena gjorts i ett flertal år. Clas Ohlson känner ofta inte ens till var produktionen av dess varor sker. SwedWatch bedömer därför risken som stor att arbetsvillkoren för de som tillverkar Clas Ohlsons produkter i Kina delvis är undermåliga.

Denna rapport visar att det finns stora brister i Clas Ohlsons inköpsarbete, men också att företaget numera tycks ha en vilja att genomföra en förbättring.

1 Clas Ohlsons årsredovisning 2003/2004 samt e-post från Pär Rahm, Senior Konsult, Temo, 2004-11-11.

2 Clas Ohlsons årsredovisning 2001/2002:4.

3 Nilsson, Anne, Dagens Miljö, VD-intervjun med Gert Karnberg, Clas Ohlson, Dagens Miljö nr 8, 2004. samt telefonintervju med Mats Bortas, Inköpschef, Clas Ohlson, 2005-01-04.

4 Telefonintervju Mats Bortas, inköpschef, Clas Ohlson, 2005-03-21.

5 Bjurling, Kristina, ”Billig, snabb och lydig – en rapport om kinesiska leksaksarbetare”, SwedWatch, oktober 2004.

Fair Trade Centers rekommendationer

Clas Ohlson har precis inlett sitt arbete med att utveckla en etisk policy för sina inköp. För närvarande vet företaget varken var produktionen sker någonstans eller under vilka förhållanden den äger rum. Om Clas Ohlson menar allvar med sitt etikarbete måste företaget skyndsamt skaffa information om var deras tillverkning sker och hur förhållanden för de anställda ser ut.

Eftersom Clas Ohlson nu uppger att man ska börja få leverantörerna att ställa etiska krav så har företaget även möjlighet att dra lärdom av tidigare företags arbete och misstag inom detta område. Många av de företag som sedan flera år har ett etiskt inköpsarbete har precis påbörjat en självkritisk granskning av vad deras arbete har åstadkommit.

Flera av företagen prövar nu också nya metoder för att nå resultat. Det handlar om att låta de anställda i underleverantörsleden bli delaktiga i de etiska uppförandekoderna så att de aktivt kan bevaka sina rättigheter på arbetsplatserna. Det handlar också om att låta de etiska kraven bli en del av inköpsrutinerna, så att inte inköpskraven motverkar de etiska och miljömässiga målen.

Även Clas Ohlsons konkurrenter Biltema och Jula ligger flera år efter företag i till exempel beklädnadsbranschen i dessa frågor. Följande uppmaningar riktar sig även till dessa företag. Om de vill vara säkra på att de i sitt arbete integrerar lärdomarna från de senaste åren bör de vidta följande åtgärder:

1. Utveckla en trovärdig uppförandekod

Clas Ohlson bör utveckla en uppförandekod som slår fast att leverantörer och deras underleverantörer respekterar internationellt erkända arbetslivsnormer. Ett absolut minimum är att respektera ILOs grundläggande konventioner. Uppförandekoden bör även omfatta rätten till en lön som det går att leva på, humana arbetstider, en trygg och hälsosam arbetsmiljö och ett erkänt anställningsförhållande. Uppförandekoden bör vara en avgörande faktor när Clas Ohlson väljer leverantörer – jämfällt med pris, leveranstid och kvalitet.

2. Utveckla miljömål som inkluderar leverantörerna

Clas Ohlson bör ställa tydliga miljökrav på sina leverantörer och göra klart att dessa krav utgör avgörande kriterier när man väljer leverantörer. De nuvarande leverantörer bör även få stöd för miljöförbättringar.

3. Se till att de anställda deltar i uppföljningen av uppförandekoden

För att försäkra sig om att uppförandekoden följs bör Clas Ohlsson genomföra arbetsplatsinspektioner tillsammans med arbetare, fack och trovärdiga lokala organisationer. Sådana inspektioner ska även granska kränkningar som hindrar facklig verksamhet, inhumana arbetstider, obligatorisk övertid och obetald övertid, löner, orättvisa ackordsmål, otrygg lön (i synnerhet under lågsäsong), kränkande anställningsformer för migrantarbetare och tillfällig personal och underlåtenhet att betala lagenliga försäkringar.

För att arbetarna på ett meningsfullt sätt ska kunna delta i denna process krävs att man försäkras sig om att de anställda får utbildning om arbetsrättslagstiftning, ILO-konventioner och företagets uppförandekoder. Denna utbildning ska genomföras tillsammans med fackliga organisationer eller trovärdiga lokala organisationer. Man bör även tillhandahålla trygga och lättillgängliga system som gör det praktiskt möjligt för de anställda att anmäla kränkningar mot lagar och uppförandekoder.

4. Utveckla inköpsmetoder som inte motverkar uppförandekoden

För att kraven som inköpare ställer inte ska motverka arbetet med uppförandekoden bör Clas Ohlsson försäkra sig om att inköparna inser att de har ansvar för att garantera att deras krav på fabrikerna när det gäller pris, leveranstid och flexibilitet inte leder till villkor som kränker de anställdas rättigheter.

Det är speciellt viktigt att förhandla fram rättvisa priser tillsammans med leverantören: ett pris som speglar de reella arbetskostnaderna i produktionen och som gör det möjligt för leverantören att efterleva arbetslivsnormerna. Priset ska ge utrymme för rimliga arbetstider, löner som det går att leva på, fasta anställningskontrakt, socialförsäkringar och en hälsosam och trygg arbetsmiljö.

5. Informera om de sociala och miljömässiga kostnaderna av produktionen

För att konsumenter och investerare ska ha en möjlighet att ta etiskt grundade beslut bör Clas Ohlsson offentliggöra information om de arbetsvillkor som råder i företagets leverantörskedjor, inklusive information som samlas in genom inspektioner och sociala revisioner.

Metod

SwedWatch har länge velat undersöka Clas Ohlsons verksamhet närmare eftersom Clas Ohlson är ett växande företag inom konsumentvarubranschen som knappt ställer några etiska krav på sina leverantörer. SwedWatch började med att under hösten 2003 försöka ta reda på företagets leverantörsadresser i Kina. Clas Ohlson motsatte sig tydligt att lämna ut några uppgifter om sina leverantörer. Ett av skälen som uppgavs var att man ofta själv inte känner till var fabrikena ligger.⁶ Mats Bortas, inköpschef på Clas Ohlson, uppgav att företaget först själv ville skaffa mer kontroll.

SwedWatch sökte samtidigt information från andra källor och fick i september 2003 uppgift på två handelshus från Hong Kong Trade Development Council.⁷ Kontakterna med dessa redogörs för i rapporten. SwedWatch försökte få reda på handelshusens leverantörer, men ingen av handelshusen ville uppge vilka leverantörer de använder. SwedWatch försökte då boka in intervjuer med handelshusen under vår vistelse i Hong Kong i maj 2004. Endast ett av handelshusen gick med på detta.

I övrigt bygger rapporten på Clas Ohlsons årsredovisning, tidningsartiklar, hemsidor och intervjuer med Clas Ohlsons inköpschef och miljöchef. SwedWatch har även intervjuat representanter för Biltema och Julia för att på så vis kunna jämföra med andra stora aktörer inom samma bransch.

Clas Ohlsons inköpschef och VD har fått möjlighet att läsa rapporten innan den offentliggjorts samt inlämna en skriftlig kommentar. Företaget har dock vid rapportens offentliggörande ännu inte inkommit med någon kommentar.

6 Telefonintervju inköpschef Mats Bortas, 2003-09-30 samt e-postmeddelande från Mats Bortas 2003-11-23.

7 "Suppliers for Clas Ohlson", 2003-09-16, information per e-post från Hong Kong Trade Development Council, HKTDC.

Bakgrund

År 2004 omsatte svensk detaljhandel drygt 415 miljarder SEK, enligt Handelns Utredningsinstitut (HUI).⁸ En av de snabbaste expanderande branscherna är de så kallade hemmfixarkedjorna som marknadsför mängder av varor för hem och fritid.⁹ Clas Ohlson är den ledande aktören och företaget är ensamt om att erbjuda ett så brett sortiment av olika varor. De säljer allt från leksaker och verktyg till heminredning och elektronik. Kedjorna Jula och Biltema konkurrerar delvis med liknande varor.¹⁰

Clas Ohlson AB är ett handelsföretag som sedan 1999 är noterat på Stockholmsbörsen.¹¹ Företaget startades 1918 som en postorderfirma i samhället Insjön i Dalarna, av grundaren Clas Ohlson. För när varande finns 46 butiker i Sverige, Norge och Finland. Sedan Clas Ohlson på allvar började satsa på att öka antalet butiker i början av 1990-talet har tillväxten varit enorm. Bolaget planerar även att expandera utanför Norden i framtiden. Senaste året redovisades en tillväxt med 18 procent och omsättningen var mer än 2,5 miljarder SEK.¹²

Clas Ohlson ägs efter 87 år fortfarande till mer än hälften av grundaren Clas Ohlsons släktingar. Dottern Mary Haid, som är 86 år, äger ensam 22 procent av aktierna. Sedan september 2004 är den före detta chefen för Ikea, Anders Moberg, ny ordförande i Clas Ohlsons styrelse.¹³ Han är numera även Clas Ohlsons femte största aktieägare. Värdet av hans aktier har ökat med 30 miljoner SEK sedan 2003. Gert Karnberger har varit VD för bolaget de senaste nio åren.

Kinas ekonomiska expansion

Kina är ett av världens snabbast ekonomiskt expanderande länder. Under drygt 30 år har Kinas ekonomi vuxit med i genomsnitt elva procent per år.¹⁴ Numera består omkring hälften av landets ekonomi av industrivaruproduktion, varav en stor del exporteras. Sveriges ekonomiska förbindelser med Kina ökar stadigt. För närvarande är omkring 200 svenska företag på plats i Kina.¹⁵ Med dotterbolagen inräknade motsvarar detta omkring 450 företag. Expansionen beror främst på Kinas låga produktionskostnader. Enligt

8 E-postmeddelande från Jonas Arnberg, Handelns Utredningsinstitut, HUI, 2005-02-15.

9 "Sveriges okända handlarkung", Affärsvärlden 2004-10-26, www.affarsvarlden.se, 2004-11-04.

10 SwedWatch är medvetna om att det finns fler konkurrenter inom samma bransch, men har varit tvungna att göra en begränsning i antal företag som är hanterbart att undersöka. Urvalet är gjort utifrån de kedjor som Clas Ohlson tar upp som de kedjor som konkurrerar med Clas Ohlson inom flest varuområden.

11 www.clasohlson.se, 2004-03-26 och Ottoson, Maria, "Arvtagare ska lyfta Clas Ohlson med småbutiker", Dagens Industri 2004-10-09, www.di.se, 2004-11-08.

12 Clas Ohlsons årsredovisning 2003/2004 samt korrigeringar per e-post 2005-03-29 från Mats Bortas, inköpschef, Clas Ohlson AB.

13 Hedensjö, Bengt, "Clas Ohlson guldgruva för Moberg", Dagens Industri, 2004-10-14, www.di.se, 2004-11-08 samt korrigeringar per e-post 2005-03-29 från Mats Bortas, inköpschef, Clas Ohlson AB.

14 Exportrådet, www.swedishtrade.se/kina, 2005-02-23.

15 Pettersson, Conny, "Kinachef varnar för massflytt", Dagens Nyheter, 2005-03-04.

Exportrådets Kinachef, Peter Roosta, är det ungefär 100 gånger billigare att producera i Kina än i Sverige.¹⁶

Trots den enorma ekonomiska expansionen i Kina, ökade antalet mycket fattiga för första gången på 25 år under 2003.¹⁷ Ojämligheten mellan fattiga och rika skjuter i höjden. Omkring 150 miljoner personer på landsbygden beräknas vara undersysselsatta.

Arbetsvillkor i Kinas tillverkningsindustri

Tillverkningen av Clas Ohlsons varor i Kina sker främst i kustprovinserna i sydöstra Kina, dels i provinsen Guangdong och dels kring Shanghai längre norrut. Till Guangdong kommer varje år hundratusentals gästarbetare från nordligare och fattigare provinser för att arbeta i tusentals fabriker som tillverkar lättare industriprodukter för export till Europa och USA.

Arbetsvillkoren bland gästarbetarna är ofta hårda. När SwedWatch genomförde sin granskning om arbetsvillkoren inom leksaksindustrin under 2004 fann SwedWatch att åtta av nio undersökta leverantörer bröt mot FN:s arbetsrättsorgan ILOs konventioner, Kinas arbetsrättslagstiftning och företagets etiska uppförandekoder.¹⁸ Sex av nio leverantörer lät de anställda arbeta sju dagar i veckan under högsäsong, fem av leverantörerna gav ingen minimilönegaranti och gav fel övertidsersättning och åtta av leverantörerna erbjöd inga hälso- eller säkerhetsutbildningar.

I februari 2005 genomförde Hong Kong Christian Industrial Committee, HKCIC, intervjuer med tolv anställda utanför en förpackningsfabrik till det Hong Kongägda företaget Hip Sing Packaging FTY Ltd, på uppdrag av SwedWatch.¹⁹ Intervjuerna gjordes på offentlig plats utanför fabriken. Företaget tillverkar förpackningar för leksaker, pappersvaror, textilier med mera. Av intervjuerna framkom bland annat att arbetsgivaren gjorde olagliga avdrag på de anställdas löner och att en del anställda tjänade under den lagstadgade minimilönen. De anställda arbetade längre än lagen tillåter och övertidsersättning betalades inte ut.²⁰

Enligt intervjuerna var arbetsledningen hård och muntliga skymfningar var vanligt förekommande. Fabriken hade ett bötesystem för hur de anställda skulle straffas om de bröt mot uppsatta fabriksregler. De anställda uppgav att de led av hög värme i fabriken, bullrig miljö, hudallergier och yrsel från kemikalier i klisteravdelningen. Fabriken hade inte heller några brandsäkerhetsövningar och de anställda visste inte vart de skulle gå om det började brinna.

¹⁶ Ibid.

¹⁷ Widman, Erik, Utrikesdepartementet, "Kinas ekonomi 2004: Kamp mot obalanserna", www.swedishtrade.se/kina, 2005-02-23.

¹⁸ Bjurling, Kristina, "Billig, snabb och lydig – en rapport om kinesiska leksaksarbetare", SwedWatch, oktober 2004:14-15, 50. Undersökningen bygger på intervjuer med anställda utanför fabrikerna.

¹⁹ Leung, Parry, HKCIC, "Scripts of Worker Interviews: Shenzhen Hip Sing Packaging Products Fty Ltd", 2005-02-14. Hip Sing Packaging FTY Ltd har inget samröre med Clas Ohlsons handelshus Hip Sing i Hong Kong.

²⁰ Ibid.

I exportindustrin i södra Kina arbetar hundratusentals unga kvinnor under ofta svåra förhållanden.

I december 2004 försökte de anställda klaga hos den lokala arbetsrättsbyrån och till lokal media, men utan att få gehör. Förhållandena vid fabriken är typiska för södra Kina. Det finns många rapporter om liknande problem för anställda inom bland annat kläd- och elektroniksektorn.²¹

I Kina är barnarbete förbjudet för barn under 16 år. Trots detta förekommer barnarbete, men främst i de undre leverantörsleden i exportindustrin.²² I SwedWatches fallstudie om leksaker framgick att en av nio leverantörer uppgavs ha anställda under 16 års ålder.

Det är framförallt unga kvinnor, mellan 16 – 30 år, som arbetar i exportindustrin i södra Kina. Risken är stor att de utnyttjas genom att de inte känner till sina rättigheter och därmed är utsatta för arbetsgivarnas godtycke. Majoriteten av de anställda bor i sovsalar i anslutning till fabriken. De vanligaste kränkningarna av gästarbetarnas rättigheter är extremt långa arbetstider (upp mot 90 timmars arbetsveckor är inte ovanligt), låga löner, osäkra arbetsvillkor, bristande eller obefintliga sociala försäkringar och hälsovådlig arbetsmiljö.²³

Under hösten 2004 rapporteras det dock om en viss arbetskraftsbrist i södra

21 Se bland annat information från Clean Clothes Campaign www.cleanclothes.org och Fair Trade Center, www.fairtradecenter.se HKCIC har genomfört undersökningar av arbetsvillkor i tillverkningen av olika exportvaror och funnit liknande arbetsvillkor.

22 Bjurling, Kristina, "Billig, snabb och lydig – en rapport om kinesiska leksaksarbetare", SwedWatch, oktober 2004:15.

23 Ibid:14.

Kina. Enligt en rapport från Kinas departement för arbetsmarknad och social säkerhet saknas det omkring två miljoner arbetare i fabriker i södra Kina.²⁴ Orsaken sägs vara att unga kineser i allt högre grad ratar de hårda arbetsvillkoren i fabriker när de vänjer sig vid en högre levnadsstandard. Samtidigt väntas omkring 300 miljoner bönder lämna landsbygden för att ta del av stadernas utvecklingsmöjligheter fram till år 2020. Därför lär arbetsbristen inte hålla i sig.

Problem med undermåliga arbetsvillkor delar de kinesiska arbetarna med många arbetare i Asien, men det som gör situationen speciell i Kina är att de anställda inte har rätt att organisera sig i fria fackföreningar. Att fritt få organisera sig i fackföreningar tillhör ILOs kärnkonventioner.²⁵ Det är även en grundläggande mänsklig rättighet som slagits fast i FN:s allmänna förklaring om de mänskliga rättigheterna.²⁶ I Kina finns det endast ett tillåtet statligt fackförbund, All China Federation of Trade Unions (ACFTU). Detta fack är dock mer att betrakta som en gren av den kommunistiska maktapparaten, än ett fackförbund som är till för att driva de anställdas intressen.²⁷

Vid SwedWatches besök i Kina i maj 2004 tillfrågades flera fabriksägare vad facket gjorde på fabriker. Svaret var alltid att de höll i underhållning, sportaktiviteter och praktiska göromål som att beställa tågbiljetter hem och dylikt. Facket klagade aldrig över löner, arbetstider eller arbetsmiljö. De som trots förbudet försöker organisera fria fackföreningar, riskerar långvariga fängelsestraff. Sammantaget betyder detta att de kinesiska arbetarna är oorganiserade och okunniga om de rättigheter som de har, enligt internationella konventioner och nationella lagar. Trots detta händer det allt oftare att arbetare försöker protestera och anmäla arbetsgivare till lokala arbetsdomstolar eller lämna information till lokal media. Arbetsrelaterade konflikter ökar kraftigt i Kina och 2002 rapporterade officiella kinesiska källor att det enbart i Guangdong har anmälts 58 000 fall till lokala arbetsdomstolar.²⁸

24 Petersson, Torbjörn, "Kineser ratar låglönejobb", Dagens Nyheter, 2004-12-26.

25 the ILO Declaration on Fundamental Principles and Rights at Work, <http://www.ilo.org/dyn/declaris/DECLARATIONWEB.INDEXPAGE>, 2005-03-17.

26 Art. 23:4, "Allmän förklaring om de mänskliga rättigheterna", <http://www.unhchr.ch/udhr/lang/swd.htm>, 2005-03-17.

27 Bjurling, Kristina, "Billig, snabb och lydig – en rapport om kinesiska leksaksarbetare", SwedWatch, oktober 2004:15.

28 Tang, Rose, "The winds of change", Weekend Standard, Kina, 2004-07-24. s

Sortiment och inköp

Clas Ohlson har ingen egen produktion utan köper samtliga varor från leverantörer runt om i världen. Bolaget har numera introducerat två egna varumärken, CO/TECH och Sang, i bland annat sortimenten verktyg, maskiner och armbandsur.²⁹ Inköpen leds av en inköpschef, men är sedan uppdelade i fem undergrupper som alla har varsin inköpsansvarig. Därunder finns produktansvariga, som är de som reser till mässor och besöker leverantörer. De bestämmer även försäljningspriset på sina produkter. I katalogen erbjuds 12 000 olika varor och cirka 13 procent av dessa är nya produkter för året.

Clas Ohlson har över 800 leverantörer från 30 olika länder. Leverantörerna består av handelshus utan egen tillverkning, leverantörer med egen tillverkning och märkesleverantörer. De flesta inköpen sker från svenska och europeiska leverantörer. De flesta av de svenska leverantörerna är dock handelshus som i sin tur köper in varorna från Asien och Europa. Clas Ohlsons egen uppskattning är att mer än hälften av deras varor kommer från Asien, varav 30 procent är egen direktimport.

Direktimporten sker främst via tio handelshus i Asien som i sin tur lägger ut produktionen på hundratals fabriker i Kina. Tre av handelshusen har varit företagets leverantörer sedan 70-talet, då Clas Ohlson först började köpa in från Hong Kong. Under de senaste tre åren har Clas Ohlson köpt in den allra största delen av sina asiatiska varor från ett handelshus i Hong Kong. För verksamhetsåret 2003/2004 beräknades inköpen från detta handelshus ensamt stå för elva procent. Clas Ohlson har inte velat ge information till SwedWatch om vilka deras handelshus och leverantörer är.

– Vi vet ofta inte själva vilka underleverantörer våra leverantörer använder. Delvis beror detta på att våra handelshus inte vill lämna ut tillverkarna. Uppskattningsvis känner vi till adresser till ungefär hälften av tillverkarna, säger Mats Bortas.³⁰

Mats Bortas uppger till SwedWatch att Clas Ohlson kräver att få veta tillverkningsadressen i allt högre grad, men han menar att flera av handelshusen är ovilliga att lämna ut den informationen eftersom att de då är rädda att förlora sin roll som mellanhand. Han är övertygad om att processen för att få större kontroll över arbetsvillkoren i produktionen kommer att leda till en ökad direkt-handel med leverantörerna.³¹ Han uppskattar dock att det kommer att ta flera år innan Clas Ohlson kan kräva att få adresserna direkt till tillverkarna.

– Det är ingenting som vi kräver helt öppet för det är ju lite försvårande i den allmänna affärskontakten om vi säger att det är slut för er del om ett tag. Vi får ta det lite mjukt, menar Mats Bortas.

²⁹ Clas Ohlsons årsredovisning 2003/2004, s 23.

³⁰ Telefonintervju Mats Bortas, inköpschef Clas Ohlson, 2003-09-30. Detta bekräftas åter av Mats Bortas per telefon 2005-01-04.

³¹ Telefonintervju med Mats Bortas, inköpschef Clas Ohlson, 2005-01-04.

För att få ökad kontroll över vilka arbetsvillkor som gäller i tillverkningen av Clas Ohlsons varor krävs det att de känner till tillverkningsadresserna. Mats Bortas håller med om det och menar att företaget så småningom kanske tvingas avsluta vissa leverantörskontakter på grund av att dessa vägrar lämna ut tillverkningsadresser. Biltema och Jula, Clas Ohlsons konkurrenter, hävdar däremot att de vet var produktionen av deras varor sker.³² Mats Bortas tror att det i Biltemas fall kan bero på att de har längre erfarenhet av direktinköp i Kina. Däremot betvivlar han att Jula skulle ha bättre kontroll än Clas Ohlson.

– Vi brukar inte säga att vi vet innan vi vet, säger Mats Bortas.

Enligt inköpschefen ökar inköpen från Kina stadigt.

– Först var det Sverige, sen Europa, sen Östeuropa, sen Japan och Taiwan och nu är det Kina.

Personal från Clas Ohlson reser flera gånger per år till de handelshus som företaget anlitar. De av leverantörerna som de känner till får besök en eller två gånger per år, enligt Mats Bortas. På varje resa försöker de besöka ett tjugotal fabriker. På Clas Ohlson finns idag elva produktansvariga totalt. Clas Ohlson köper främst handverktyg och elektronik från Kina. Enligt Mats Bortas strävar bolaget efter att ha långa relationer med sina leverantörer. I Asien gäller denna strävan endast handelshusen. Han känner inte till hur långa relationer handelshusen sedan har med fabriker.

I Clas Ohlsons inköspolicy står det dock att läsa: ”Vidare ska vi undvika att ingå långsiktiga leveransavtal, för att på så sätt bibehålla flexibilitet avseende leverantörer och artiklar.” När jag ber Mats Bortas förklara varför, säger han att de inte har några avtal alls med sina leverantörer, utan att relationen bygger på ett ömsesidigt förtroende och en gemensam vilja. Däremot håller han inte med om att de därmed skulle sträva efter kortsiktiga relationer.

– Vi vill definitivt ha långsiktiga relationer. Det finns inga affärsmässiga skäl för att byta leverantörer, eftersom det är en tung process.

En annan viktig del i att få större kontroll över arbetsvillkoren i tillverkningen är att företaget har ökad direktkontakt med de leverantörer som tillverkar varorna. I Clas Ohlsons inköspolicy står det att företaget ska sträva efter att köpa sina varor så nära tillverkarna som möjligt. Men i Asien sker i princip alla inköp via mellanhänder. Enligt Mats Bortas beror det på brist på resurser i inköpsorganisationen. Han menar att Clas Ohlson håller på att förändra även detta i och med att företaget ska ta ett fastare grepp kring etiken i inköpen.

³² Se nedan, under rubriken ”Konkurrenternas inköp”.

Miljökrav

Clas Ohlson fastslår i sin miljöpolicy fem huvudsakliga områden där de påverkar miljön:³³

- transporter av produkter, från tillverkare via lager och butiker till kund
- produkternas innehåll av miljöbelastande ämnen
- tryckning och distribution av kataloger och broschyrer
- användning av förpackningar
- energianvändningen i verksamheten

Företaget skriver vidare att man ska ”ha en kontinuerlig dialog i miljöfrågor med våra leverantörer och entreprenörer samt ställa relevanta krav” och ”öka andelen miljöanpassade produkter och förbättra den miljörelaterade informationen till kunderna”. Även på det här området blir det tydligt att det är ett problem för Clas Ohlson att företaget ofta inte känner till vilka som tillverkar dess varor.

Per Hedberg, miljö- och säkerhetschef på Clas Ohlson, berättar att Clas Ohlsons miljöarbete i sin nuvarande form började våren 2001 när en konsult gjorde en miljöutredning och styrelsen sedan antog en miljöpolicy i juni samma år.³⁴

– Vi har ISO 14001³⁵ som arbetsmall, utan att ha som mål att det ska leda fram till en certifiering. Vi använder ISO för att få fram ett handledningsprogram. Nu håller vi på att utvärdera vårt tredje år med handlingsprogrammet.

Per Hedberg anser att punkten om transporter är Clas Ohlsons enskilt viktigaste område, där anser företaget att man har störst miljöpåverkan. På transportområdet har Clas Ohlson också gjort en hel del satsningar. Företaget har lagt om en stor del av lastbilstransporterna till tåg. Området som berör produkternas innehåll är svårare, anser Per Hedberg.

– På det området har vi så många frågetecken, att det känns otillfredsställande.

Per Hedberg tycker ändå att Clas Ohlson långsamt blir bättre på att ta reda på vad produkterna innehåller. Under 2004 har företaget startat en kartläggning över vilka produkter som innehåller PVC plast.³⁶ Det försvårar att Clas Ohlson sällan känner till slutproducenten av produkterna. Enligt Per Hedberg försöker Clas Ohlson nu hantera frågan genom att de ökar samarbetet med

33 Clas Ohlson miljöpolicy, www.clasohlson.se, 2004-11-12.

34 Telefonintervju Per Hedberg, Miljöchef, Clas Ohlson, 2004-03-29.

35 ISO 14001 är en standard för miljöledning inom ramen för den internationella miljöstandarden ISO 14000. ISO står för International Standardisation Organisation, en organisation som utarbetar standarder inom olika områden, t.ex. kvalitet (ISO 9000-serien). I Sverige administreras ISO av SIS, Standardiseringen i Sverige.

36 PVC används mest till rör, golv, folie, kabel och profiler. PVC är ett hårt material, men om mjukgörare tillsätts blir det mjukt. Den vanligaste mjukgöraren består av ftalat. Ett flertal ftalater har så kallade reproduktionstoxiska egenskaper. Dessa egenskaper innebär minskad fertilitet, fosterskador, minskad överlevnad hos avkomman, förändrade hormonnivåer, livmoder-skador, prostataskador, missbildade könsorgan på spädbarn, minskad spermproduktion, etcetera. Information hämtad från www.kemi.se samt www.snf.se, 2005-03-08.

europiska konsulter som genomför leveranskontroller inne i Kina. Än så länge tittar konsulterna bland annat på hälsorisker för elektrisk utrustning och kontrollerar säkerhetsmärkningen. Men konsulternas uppgift i Kina skulle kunna utökas, menar Per Hedberg.

Enligt Clas Ohlsons miljöpolicy ska företaget ”ha en kontinuerlig dialog i miljöfrågor med våra leverantörer och entreprenörer samt ställa relevanta krav”. Per Hedberg menar att Clas Ohlson har informerat sina leverantörer om märkningar och andra krav. Detta kan till exempel gälla färger och propplösare som klassas som hälso- och miljöfarliga produkter av Kemikalieinspektionen. Clas Ohlson utgår i sitt arbete från de regler och lagar som finns inom EU. Enligt Per Hedberg har alla handelshus i Hong Kong fått dessa krav även skriftligt. Det finns även vissa tungmetaller och kemikalier som kommer att bli delvis helt förbjudna av EU från och med juli 2006, till exempel bly, kadmium och kvicksilver.

Enligt Per Hedberg försöker företaget att försäkra sig om att det inte förekommer farliga ämnen i deras varor genom att deras personal undersöker varuprover. Om det då förekommer förbjudna ämnen måste de reglera detta noggrant. På så vis skyddas den svenska konsumenten. Per Hedberg erkänner dock att det är oerhört svårt att kontrollera att det inte förekommer farliga eller förbjudna ämnen i tillverkningen som kan skada de anställda i produktionen, eftersom Clas Ohlson sällan känner till var tillverkningen av dess varor finns.³⁷ Han hoppas att en uppvaknande miljörelse och förbättrad miljölagstiftning i Asien kommer att bättra på företagets förmåga att kontrollera innehållet i produkterna.

I Clas Ohlsons miljöpolicy står det vidare att företaget aktivt ska välja ”produkter med känd och låg miljöpåverkan”. Per Hedberg kan inte ge några exempel på när detta har skett i Kina.

– Det är dilemmat. När har man den personen som vet vad grejerna innehåller framför sig? Det är bekymret, säger Per Hedberg.

Enligt miljöbalken ska företag iaktta försiktighet för att förhindra och motverka skador på människors hälsa och miljö. Per Hedberg tycker att Clas Ohlson lever upp till kravet genom att ha så stora kunskaper som möjligt och välja så bra produkter som möjligt.

Clas Ohlson gör inga egna kontinuerliga tester för att se om det finns farligt innehåll i deras varor. Bara om Konsumentverket eller Kemikalieinspektionen slår larm om någon speciell produkt brukar Clas Ohlson göra tester. Per Hedberg anser att Clas Ohlson i framtiden skulle kunna välja de leverantörer som har ett pågående miljöarbete, men han vill inte ge några konkreta utfästelser kring detta ännu. Per Hedberg är medveten om att det förekommer att ämnen som är förbjudna i EU, inte är förbjudna i Asien. Enligt Per Hedberg får företaget hantera det från fall till fall.

37 Telefonintervju Per Hedberg, miljöchef, Clas Ohlson, 2004-03-29.

Om Clas Ohlson ska byta ut material till mer miljövänliga innebär det ofta ökade kostnader. För närvarande pågår till exempel en kartläggning av PVC i varorna.

– Om vi övergår från att ha PVC till att använda PET- plast som alternativ runt varorna, tar vi på oss ökade kostnader. Vi vet inte hur långt det är genomförbart ännu, berättar Per Hedberg.

Målet är att kartlägga PVC och på sikt byta ut ämnet helt. Ett annat bekymmersamt ämne är flamskyddsmedlen, som Per Hedberg egentligen skulle vilja se ett förbud emot.³⁸ Men han anser inte att Clas Ohlson kan föregå en lagstiftning på EU-nivå.

– Det är svårt för Clas Ohlson att gå före. I ett internationellt perspektiv är vi bara småhandlare. Våra leverantörer i Kina kanske producerar för oss i en vecka, sedan tillverkar de för andra. Vi har inte den tyngden, säger Per Hedberg.

38 ”Bromerade flamskyddsmedel, BFR, är kemiska föreningar som alla innehåller grundämnet brom. Idag används ett sjuttiofem bromerade flamskyddsmedel som brandskydd i framförallt elektronisk utrustning, kretskort, höljen till datorer, byggmaterial, kablar, textilier samt möbel- och bilklädsel. Bromerade flamskyddsmedel, i likhet med flera andra miljögifter, är långlivade och har egenskaper som gör att de kan tas upp av levande vävnader där de ’upplagras’.” Från www.snf.se, 2005-03-08.

Etiska krav

När det gäller de anställdas arbetsvillkor har Clas Ohlson än så länge endast en policy mot barnarbete. Detta krav har endast framförts muntligt till företagets handelshus.³⁹ Eftersom det inte finns några skriftliga kontrakt mellan Clas Ohlson och deras handelshus, så finns det inte heller något skriftligt avtal som reglerar policyn om att barnarbete inte accepteras i produktionen.

I mars 2004 beslutade dock Clas Ohlsons styrelse att företaget skulle ta fram en så kallad etisk uppförandekod. En etisk uppförandekod är en samling punkter som fastställer vilka arbetsvillkor som ska gälla i produktionen av företagets varor. De reglerar bland annat arbetstider, arbetsmiljö, minimilöner och rätten för de anställda att få organisera sig. Svenska företag med uppförandekoder är bland annat Ikea, Hennes & Mauritz, Lindex, Ericsson och COOP. Etiska uppförandekoder hänvisar ofta till internationellt antagna konventioner och principer, såsom till exempel OECDs riktlinjer för multinationella företag.⁴⁰

I en intervju i tidningen Dagens Miljö i augusti 2004 uttalar sig Clas Ohlsons vd Gert Karnberger om beslutet:

”Vi har varit ett väldigt publikt och folkkärt företag under många år och det vill vi också vara. Våra kunder ska känna sig trygga, inte bara med det enskilda egoistiska som kund, utan också med att vi är ett seriöst verkande företag. En av de viktigaste arbetsuppgifterna för alla som jobbar hos oss är att vårda och förädla förtroendet så att det märks i samhället och hos kunderna”.⁴¹

Gert Karnberger uttrycker i samma intervju att Clas Ohlson tar på sig ett ansvar för hur förhållanden på arbetsplatserna ser ut. Han säger vidare att uppförandekoden beräknas vara färdig ”inom de närmaste åren”, men tror att någon del ska presenteras redan under 2004. Inköpschefen Mats Bortas berättar att arbetet skjutits fram och förhoppningsvis kommer ett förslag att presenteras under hösten 2005.⁴²

– Vi har en hel del andra uppdrag som går parallellt med det här. Den verklighet som har med själva affärsverksamheten att göra brukar få styra, säger Mats Bortas.

Å ena sidan uppger Mats Bortas att företaget kan anses ha lagt för lite resurser på framtagandet av uppförandekoden och uppföljning av denna. Å andra sidan berättar han att styrelsen tagit beslut att det ska göras.

– Vi har ett uppdrag från styrelsen att förstärka våra resurser, och det har man

39 Telefonintervju med Mats Bortas, inköpschef Clas Ohlson, 2003-09-30 samt 2005-01-04.

40 Utrikesdepartementet, ”OECD:s riktlinjer för multinationella företag – en handbok”, 2001. I riktlinjerna slås bland annat fast att företag ska följa riktlinjerna varhelst de bedriver verksamhet. I riktlinjerna nämns också uttryckligen leverantörer som en aktör som företag bör uppmuntra till att följa innehållet i riktlinjerna.

41 Nilsson, Anne, Vd-intervjun, Gert Karnberger, Dagens Miljö, nr 8, augusti 2004.

42 Telefonintervju med Mats Bortas, inköpschef Clas Ohlson, 2005-03-21 och 2005-01-04.

inte satt någon prislapp på. Man har egentligen inte satt några begränsningar alls, utan sagt att vi måste ha de resurser som krävs.

Clas Ohlson har i mars 2005 beslutat att tillsätta en utomstående konsult som har i uppdrag att ta fram en uppförandekod tillsammans med ledningen för Clas Ohlson. Mer detaljer än så vill inte Mats Bortas ge. Han säger att företagets uppförandekod kommer att likna andra stora företags uppförandekoder och stödja sig på internationella konventioner.

– Vi har förstått att vi måste ta det här i olika steg. Vi kan inte gå ut och säga att vi ska klara 100 procent av det här uppdraget direkt. Vi måste få både personal och organisation på plats för att det ska fungera.

SwedWatches rapport om leksaksarbetare i Kina visade att många anställda inte ser några fördelar av uppförandekoderna, eftersom leverantörerna fuskar när inköparna kommer för att kontrollera att deras inköpskrav åtföljs, istället för att genomföra genuina förbättringar.⁴³ Mats Bortas vill inte gå in på hur Clas Ohlson ska följa upp att deras framtida uppförandekod verkligen åtföljs av leverantörerna, men säger att han är väl medveten om problemen.

– Idag måste jag erkänna att jag inte vet hur vi ska hantera det, men det måste ju innebära att man kontrollerar på ett annat sätt än de andra företagen har gjort. Men exakt hur vi löser det kan jag inte säga idag.

Clas Ohlson har som nämnts ovan ett krav på att barnarbete inte får förekomma i produktionen av deras produkter. Ordagrant står det att "leverantörerna ska lämna garantier för att barn inte utnyttjas med risk för fysisk, psykisk eller social ohälsa. Företagets representanter ska vid besök hos leverantörer vara uppmärksamma på om leverantören lever upp till ställda garantier. Vid misstanke om fel ska detta påtalas för leverantör, agent och Clas Ohlsons ledning. Om brister fortfarande finns efter att detta påtalats ska leverantören bytas ut."⁴⁴

SwedWatch frågar Mats Bortas om Clas Ohlson kontrollerar att kravet efterlevs.

– Nej, inte mer än när vi är där på fabriksbesök. Då kollar vi till exempel barnarbete och det har aldrig upptäckts.

Han känner inte till om kravet efterlevs eller inte i produktionen, men gissar att barnarbete inte förekommer i den typ av produktion som Clas Ohlson har i Kina, vilken till stor del är inriktad på elektronik och handverktyg. Som nämnts ovan och som SwedWatches leksaksstudie från 2004 visar så förekommer dock barnarbete i tillverkningsindustrin i Kina. Det gäller då oftast arbetare som är ett eller ett par år yngre än de 16 år som är gränsen för barnarbete i Kina.⁴⁵ Clas Ohlson marknadsför även leksaker i sitt sortiment och Mats

43 Bjurling, Kristina, "Billig, snabb och lydig – en rapport om kinesiska leksaksarbetare", SwedWatch, oktober 2004.

44 Clas Ohlsons årsredovisning 2003/2004:s25.

45 Bjurling, Kristina, "Billig, snabb och lydig – en rapport om kinesiska leksaksarbetare", SwedWatch, oktober 2004.

Bortas utesluter inte att arbetsvillkor som SwedWatch beskrivit i sin fallstudie om leksaksindustrin även gäller i de fabriker som tillverkar Clas Ohlsons produkter.

– Eftersom vi inte ens vet vem som gör varorna, är det väl självklart att det kan vara sådana förhållanden, säger Mats Bortas.

En slutsats i SwedWatches rapport om leksakstillverkning i Kina var att leverantörerna inte fick ekonomiska eller handelsmässiga förutsättningar för att följa de svenska inköpande företagens allt strängare etiska krav om goda arbetsvillkor. Mats Bortas håller med om att leverantörerna ofta inte ges förutsättningar för att följa alla de krav som kommer från köparna, men han kan för närvarande inte precisera hur företaget ska gå till väga för att inte upprepa misstagen.

– Jag utgår från att vi ska se till att det inte blir så, säger Mats Bortas. I den här processen ingår ju mycket. Vi måste komma ut till dem som producerar och vi vet i en del fall inte vem det är, eftersom vi köper via grossist. Vi har en ambition att nå ut till alla. Annars kan vi bara nå ombuden och förlita oss på att dem följer upp kraven och det är ingen säker lösning.

SwedWatches fallstudie om leksakstillverkning i Kina visade också på problemen med att de anställda på fabrikerna inte var delaktiga i uppförandekodernas införande. Mats Bortas håller med om att det är nödvändigt att de anställda görs delaktiga i arbetet för bättre arbetsvillkor. Han anser att det har blivit något fel när det enda effekterna de anställda märker av uppförandekoderna är att de får arbeta hårdare efter att inköparna gjort sina kontroller.

– Man kanske inte har gett dem förutsättningar att följa koderna, säger Mats Bortas.

Hur ska ni undvika att det sker?

– När vi så småningom kommit så långt ska vi söka hjälp både från organisationer och företag så att vi ser hur vi kan undvika de fällorna. Vi är inga experter, utan nybörjare, men vi har goda ambitioner. Vi måste gå ut och prata med dem som har större erfarenhet än vi.

Clas Ohlsons inköp i Kina

Nedan presenteras SwedWatchs undersökning om Clas Ohlsons inköp i Kina. Svårigheterna att fastslå de verkliga leverantörerna beror på att Clas Ohlson valt att inte ge någon information om detta. SwedWatch har därför fått försöka finna informationen via andra källor.

Ett av de största handelshusen som Clas Ohlson använder i Hong Kong är ett handelshus som heter Hip Sing.⁴⁶ Detta uppgav Ko Tang, VD för Ko Tang Trading i Hong Kong, under SwedWatchs intervju i maj 2004. SwedWatch har tyvärr inte kunnat lokalisera detta handelshus.

Ko Tang trading

Ko Tang trading tillhör de handelshus i Hong Kong som Clas Ohlson haft kontakt med sedan ett 20-tal år tillbaka. Ko Tang Trading ägs av Ko Tang och hans fru Teresa Ko. Ko Tang startade företaget 1981 och affärsidén då som nu är att vara mellanhand för återförsäljare av diverse konsumentprodukter. De började sälja till Clas Ohlson 1985 och numera är Clas Ohlson den enda kunden. Omsättningen uppgår till omkring 83 miljoner SEK per år.⁴⁷ Ko Tang tar fem procent i kommission för affären mellan Clas Ohlson och leverantören. Enligt Ko Tang är handelshuset specialiserat på små order.

SwedWatch intervjuade Ko Tang, VD för Ko Tang Trading, i Hong Kong i maj 2004. Han förklarade att all produktion numera ligger i Kina, främst i södra Kina, men även utspridd i andra delar av landet. Enligt Ko Tang ägs fabrikerna ofta av Hong Kong-kineser och han anser att det räcker för honom att träffa dem i Hong Kong för att göra upp affärerna. Han uppskattar antalet leverantörer inne i Kina till mellan 30 och 40 stycken, men han vet inte säkert. Dessa leverantörer kan sedan ha underleverantörer. Det är ingenting som Ko Tang kontrollerar. Han menar att det är leverantörens ensak. Ko Tang uppskattar vidare att omkring 55 procent av leverantörerna är långvariga leverantörer. Enligt Ko Tang besöker Clas Ohlsons inköpare Hong Kong två gånger per år. De besöker då i första hand mässor. Fabrikerna inne i Kina besöker de i mån av tid.

– Det är väldigt tidskrävande att besöka fabriker i Kina. På en dag kan du inte besöka speciellt många fabriker, säger Ko Tang.

Enligt Ko Tang på Ko Tang Trading behövs en produktionstid från order till leverans på omkring 45 dagar. Oftast hålls den överenskomna tidsbegränsningen. Både Mats Bortas och Ko Tang berättar att det inte existerar några skriftliga kontrakt mellan handelshuset och Clas Ohlson. Däremot har Ko Tang skrivna kontrakt med sina leverantörer. Skälet för Clas Ohlson att använda sig av handelshus i Hong Kong, istället för att ha direktkontakt med leverantörerna i Kina, är enligt Ko Tang bland annat att det skulle vara väldigt tidskrävande för Clas Ohlson att själv få alla mindre leverantörer att komma

⁴⁶ Stavningen är dock något annorlunda på Clas Ohlsons handelshus. Exakt hur deras handelshus Hip Sing stavar har företaget inte velat informera SwedWatch om.

⁴⁷ Valutaomvandling www.forex.se, 2005-03-08.

in med leveranser i tid. Handelshuset tar hand om alla papper och kontakter med leverantörerna. Detta är speciellt bra för Clas Ohlson när det gäller mindre leveranser, menar Ko Tang.

Ko Tang anser att Clas Ohlson på det stora hela är en pålitlig affärspartner. Om något gått fel så går det att resonera med Clas Ohlson om det mesta, enligt honom. Om fabrikerna är sena med leveransen för en order måste leverantörerna i värsta fall betala för flygtransport, för att varorna inte ska anländas för sent i Sverige. I dessa fall bekostas detta av leverantören ifråga.

Ko Tang pekar på några färgpenslar i Clas Ohlsons katalog och berättar att det här är en vara som Ko Tang har sålt till Clas Ohlson i cirka åtta år. Han pekar sedan på duschslangar och duschillbehör i katalogen och säger:

– Leverantören som tillverkar de här produkterna har en väldigt fin fabrik. De har både en bra ledning för fabriken, utrustningen i produktionen är modern och fabriken är ren. Jag har sett en hel del fabriker och det här är en av de finaste, säger Ko Tang.

SwedWatch får dock inte lov att besöka fabriken. Ko Tang anser att leverantören är för upptagen. Ko Tang berättar att allt fler västerländska företag söker direktkontakt med leverantörer inne i Kina och att detta därmed gör att handelshuset får färre uppdrag. Till exempel köpte Ikea tidigare genom Ko Tang Trading, men numera har Ikea själva börjat köpa direkt från alla "hans" leverantörer, enligt Ko Tang. Men han känner inte sin ställning som handelshus åt Clas Ohlson hotad, eftersom hans handelshus har bättre kontakter med tillverkare i Kina än Clas Ohlson har.

Enligt Ko Tang kan Clas Ohlson enkelt få den totala adresslistan över handelshusets leverantörer, men det är inte alltid företaget bryr sig om att få den informationen. För större order är det mer vanligt, men för små order är det för tidskrävande för Clas Ohlson att ha direktkontakt med leverantörerna. Hur många har då Ko Tang själv besökt av de 30 till 40 fabriker som tillverkar åt hans enda kund, Clas Ohlson?

– Ingen, säger Ko Tang. Han tillägger; "Jag är trött nu, jag har gjort det här i så många år".

Han berättar vidare att Clas Ohlson inte utvecklar några egna produkter. Det är istället leverantörerna som står för den stora risken genom att utveckla nya produkter. Clas Ohlson köper sedan det som företaget tycker är intressant.

– Leverantörerna vinner eller förlorar. De kan ta chansen.

Enligt Ko Tang har Clas Ohlson aldrig frågat om arbetsvillkoren i produktionen för dess varor. SwedWatch ber Ko Tang beskriva arbetsvillkoren.

– Vi lägger oss inte i det. Vi letar efter bättre produkter och bättre pris. Det är allt. Tillverkningen och deras policies lägger vi oss inte i, säger Ko Tang.⁴⁸

48 Intervju med Ko Tang, vd, Ko Tang Trading, 2004-05-19.

Men Clas Ohlson har ju en policy att det inte får förekomma barnarbete i produktionen av deras varor, hur följer ni upp det?

– Vi har hört om det, visst. Vi har inga strikta regler om det ännu, för det måste vara upp till tillverkaren. Många kinesiska tillverkare har just startat sin verksamhet och då är det viktigaste att göra en konkurrenskraftig produkt. Senare kan de börja tänka på annat.

Hur har ni fört fram kraven?

– Vi ger muntlig information till leverantörerna, men sedan är det upp till dem. Ingenting finns skriftligt.

Ko Tang menar att leverantörerna säkert följer kinesisk arbetsrättslagstiftning och att arbetarna kan lämna fabrikena om de inte är nöjda med jobbet. Han känner inte till om arbetarna är organiserade i det kinesiska statliga facket eller inte. Lönerna för fabriksarbetarna uppskattar Ko Tang till cirka 800 SEK⁴⁹ vilket han anser att de kan försörja sig på i de fattigare provinser som de kommer ifrån, även om priserna i Guangdong ökat kraftigt.⁵⁰ Ko Tang anser att personkontakten är det avgjort viktigaste när han bestämmer vilka leverantörer han ska handla med. Några missförhållanden i arbetsvillkoren hos Ko Tangs leverantörer har Ko Tang aldrig hört talas om:

– Ärligt talat har jag aldrig kommit på något sådant. Jag vet att det händer och jag känner stark sympati. Men jag känner till fabrikena, jag känner ledningen. Om de gör något galet, skulle jag få reda på det. Jag känner mig säker, uppger Ko Tang.

Ko Tang har aldrig hört talas om uppförandekoder, men har förstått att liknande frågor kommer att tas upp allt mer. Han tror att det är en positiv utveckling men berättar att leverantörerna är oroliga för de nya kraven, eftersom att de är osäkra på om köparna är villiga att betala för förbättringarna.

– Köparna borde inse vad de frågar efter. De måste betala för kraven, om de är förnuftiga.

Ko Tang tror att Clas Ohlson inser att eventuella ökade krav också måste kosta något. Priserna från köparna har legat still de senaste två åren och för leverantörerna betyder det att de måste skära i marginalerna för arbetskostnader och lokaler, enligt Ko Tang.

Mats Bortas, inköpschef på Clas Ohlson, säger till SwedWatch att Ko Tang Trading inte hör till de handelshus som företaget anser sig ha problem med.⁵¹

– Där vet vi precis vem som tillverkar vad. Det är nog framförallt hos vissa

49 Växelkurs per 2005-03-03, www.forex.se, 1 kinesisk RMB = 0,80 SEK.

50 Majoriteten av fabriksarbetarna i södra Kina är gästarbetare från fattigare provinser i Norra Kina.

51 Mats Bortas, Inköpschef, Clas Ohlson, telefonintervju, 2005-01-04.

kinesiska handelshus, som vi fortfarande använder i viss mån, där vi har väldigt dålig koll på var sakerna egentligen kommer ifrån.

Mats Bortas bekräftar att barnarbetskravet är det enda krav som företaget hittills har förmedlat.

– Så fort vi har våra krav klara kommer vi att förmedla dessa till Ko Tang Trading och även direkt till tillverkarna, lovar Mats Bortas.

Hunter Group

Hunter Group har funnits i Hong Kong sedan 1978.⁵² De marknadsför köksprodukter och silverarbeten. 75 procent av försäljningen sker i USA och Europa. Hunter Group anser själva att företaget är en av de ledande exportörerna av köksinredning och silverarbeten i Hong Kong.

Hunter Group visar sina produkter utlagda på sin hemsida där kunderna kan gå in och göra preliminära beställningar. Flera av dessa produkter återfinns även i Clas Ohlsons kataloger för 2003 och 2004. SwedWatch försökte upprepa gånger under 2004 få en intervju med någon på Hunter Group, inför vistelsen i Hong Kong i maj 2004, men Hunter Group avböjde.

SwedWatch når Louisa Yu på Hunter Group per telefon. Hon är ansvarig för den svenska marknaden, men vill inte avslöja för SwedWatch vilka kunder de har i Sverige. Hon säger att hon inte känner till Clas Ohlson och förklarar att anledningen till att Hunter Groups varor uppenbarligen säljs av Clas Ohlson i Sverige kan vara att Clas Ohlson köper in varorna via någon mellanhand.

Louisa Yu vill inte heller uppge hur stor Hunter Groups försäljning är i Sverige, men säger att den är relativt liten. Louisa Yu känner till termosmuggen och det irländska koppsetet som två produkter som Clas Ohlson marknadsför i sin katalog, men hon vet ingenting om var produktionen av dessa varor sker.

– Våra varor tillverkas över hela Kina, säger hon.

Enligt Louisa Yu finns det ingen möjlighet för dem att hålla reda på vilka fabriker som tillverkar vilka produkter.

– Det är många fabriker som tillverkar åt oss nu. Jag har verkligen ingen aning om hur många. Men det är mängder av fabriker, säger Louisa Yu.

Hunter Group ställer varken miljökrav eller etiska krav på sina leverantörer. Louisa Yu känner inte till någonting om arbetsvillkoren vid fabrikerna och hon har heller aldrig hört talas om att några leverantörer skulle ha brutit mot arbetsrättslagstiftningen.

– Vi har aldrig blivit tillfrågade om de här områdena av några kunder, för de är bara intresserade av pris och kvalitet.

⁵² <http://www.hunter.com.hk/profile.php>, 2004-11-22.

När SwedWatch tillfrågar Clas Ohlson om Hunter Group visar det sig att inköpschef Mats Bortas inte känner till företaget. När SwedWatch visar att några av de produkter som finns i Clas Ohlsons katalog är identiska med de som Hunter Group marknadsför på sin hemsida säger Mats Bortas att det kan bero på två saker. Antingen har produkten sålts via någon mellanhand, i Sverige eller i Asien, eller så är produkten kopierad och säljs av andra företag också.

– Det är inte helt ovanligt när man börjar undersöka det här, att produkterna går via ett par mellanhänder. När man tror att man har en direktkontakt har man inte det ändå, uppger Mats Bortas.

Han kontrollerar vilket företag som sålt den termosmugg som är identisk med Hunter Groups i Hong Kong till Clas Ohlson, men vill inte avslöja detta för SwedWatch.

– Vem som är den egentliga tillverkaren av vår mugg kan jag inte svara på, säger Mats Bortas.

Konkurrenternas inköp i Kina

Biltema

1963 startade grundaren Sten Åke Lindholm företaget Biltema.⁵³ Till en början var verksamheten endast postorderförsäljning av bildelar och tillbehör. I mitten av 1980-talet började Biltema dock expandera och skapa egna varuhus och numera finns det 28 varuhus i hela Norden. Omsättningen har ökat från 25 miljoner SEK 1976 till över 2,5 miljarder SEK 2002.

Försäljningen drivs på franchise, vilket innebär att varje varuhuschef äger sitt eget bolag som hyr rätten att driva ett Biltema-varuhus och sälja Biltemas varor under företagets gemensamma varumärke.

Biltemas affärsidé är att pressa inköpspriserna genom att köpa direkt utan mellanled från leverantörerna. Lars Svartling, Biltemas VD, berättar för SwedWatch att företaget följer den affärsidéen även i Kina.⁵⁴ För närvarande uppskattar Lars Svartling att omkring 70 procent av Biltemas inköp sker i Asien och att ”en stor del av dessa” kommer från Kina. Den resterande tredjedelen kommer från ”övriga världen”. Mer vill inte Lars Svartling precisera.

– Riktigt var vi finns, det vill jag inte uttala mig om, utan vi finns i trakterna i Asien, säger Lars Svartling.

Men att inköpen ökat och fortsätter att öka från Kina intygar han med bestämdhet.

– Det är ju där produktionen sker av nästan allt idag.

Hur många leverantörer har ni i Kina?

– Det har jag faktiskt ingen aning om. Jag törs inte ens uppskatta, säger Lars Svartling.

Lars Svartling är mycket försiktig med att uttala sig om var produktionen av Biltemas varor sker på grund av konkurrensskäl. Han uppger att han aldrig skulle uppge vilka leverantörer företaget använder sig av. Enligt Lars Svartling har Biltema egen personal, eller personer som är tätt knutna till företaget, som reser runt och söker upp leverantörer. Han kan inte uppge hur lång tid i genomsnitt Biltema har sina leverantörer.

Biltemas VD uppger att företaget inte har någon etisk uppförandekod och enligt honom så är det inte heller någonting som företaget har diskuterat.

Enligt Lars Svartling ställer Biltema krav på att det inte ska förekomma barnarbete i produktionen och på att det ska användas så lite miljöfarliga produkter som möjligt. Kraven kommuniceras dock inte skriftligt. Några överträdel-

⁵³ Telefonintervju, Louisa Yu, Hunter Group, 2004-11-25.

⁵⁴ Telefonintervju, Mats Bortas, inköpschef, Clas Ohlson, 2005-01-04.

ser mot kraven har inte Lars Svartling upplevt under sina tre år på företaget.

– Det handlar mest om att de som jobbar med det här tar den diskussionen med leverantörerna, säger Lars Svartling.

Till skillnad från Clas Ohlson, uppger Biltema att man känner till var deras produktion finns och att företaget har direktkontakt med fabrikerna. Detta gäller det första leverantörsledet. Var eventuella underleverantörer finns känner inte Biltema till.

Jula Postorder AB

Jula är ett familjeföretag med ursprung och huvudkontor i Skara. Grundare och VD är Lars-Göran Blank. Företaget har funnits sedan 1979 och har för närvarande omkring 300 anställda i Sverige. Man säljer bland annat maskiner, elartiklar och verktyg. Jula har expanderat starkt de senaste åren. De senaste fem åren har företaget fördubblat omsättningen och förutom postorderförsäljningen har man även öppnat varuhus över hela Sverige. Liksom Biltema och Clas Ohlson uppger Jula att dess affärsidé är att köpa billigt utan mellanhänder.

Lennart Karlsson, logistikchef och inköpare på Jula, uppskattar att omkring en tredjedel av Julas varor kommer ifrån Kina och resten kommer främst från Europa.⁵⁵ Men importen från Kina ökar stadigt. Lennart Karlsson vet inte exakt hur många leverantörer företaget har i Kina, men uppskattar antalet till ett par hundra. Liksom sina konkurrenter vill inte Jula avslöja vilka leverantörer företaget använder i landet.

– Vi har lagt ner mycket jobb på att få fram våra leverantörer. Det är en stor kostnad och det är ju en konkurrensfråga.

Trots detta händer det att Jula delar tillverkare med Clas Ohlson och Biltema. Enligt Lennart Karlsson använder sig företaget både av handelshus och leverantörer med egen tillverkning. SwedWatch frågar om han vet var tillverkningen av Julas varor sker.

– Det vet man i vissa fall. Det är ju något som kommer fram eftersom det krävs sådan dokumentation, säger Lennart Karlsson.

Julas inköpare åker till Kina ett par gånger per år för att träffa sina leverantörer och för att hitta nya produkter. Företaget köper många olika slags varor från Kina. Lennart Karlsson vet inte exakt vilka arbetsvillkor som gäller på fabrikerna där Julas varor tillverkas, men han hävdar att Julas inköpare går igenom vissa listor på fabrikerna. Lennart Karlsson har inte velat precisera närmare vilka punkter som ingår i dessa listor. Företaget ställer inga miljökrav.

– Det som Jula har fokuserat på hittills är framför allt barnarbete.

Enligt Lennart Karlsson håller Jula för närvarande på att omarbete sina etiska krav för att göra dem mer strikta. De kommande etiska kraven ska bland

⁵⁵ www.biltema.se, 2005-03-09.

annat slå fast att leverantörerna ska följa kinesiska och internationella lagar gällande ålder, arbetstider, minimilöner, övertidsregler och försäkringar, enligt Lennart Karlsson.

Slutsats

Clas Ohlson har en mycket folklig profil och är ett konsumentkänsligt företag. Ändå har företaget inte prioriterat frågan om sitt sociala ansvar vid inköpen i utvecklingsländer. Företaget har inte några etiska inköpskrav som tar upp frågan om skäliga arbetsvillkor hos sina leverantörer, trots att inköpen i allt högre grad placeras i Kina. Clas Ohlson har börjat planera för ett etikarbete, men företaget har ännu inte presenterat en trovärdig handlingsplan för dessa frågor.

Beslutet om att anta en etisk uppförandekod togs redan i mars 2004, men ett år senare kan inte Clas Ohlson presentera vilka konkreta åtgärder som ska tas. Representanter för företaget återkommer till att de inte ens känner till var produkterna tillverkas och inköpschefen menar att företaget inte kan pressa sina leverantörer för hårt när det gäller att få fram adresser till fabriker.

Clas Ohlsons inköpschef verkar vara väl medveten om vikten av de anställdas deltagande i uppföljningen av den framtida uppförandekoden. Han uttrycker även förståelse för att Clas Ohlson som inköpande företag bör vara redo att dela kostnader för kodens framtida införande med sina leverantörer. Sammantaget tyder detta på att företaget vill undvika de misstag som andra återförsäljande företag gjort i sina försök att förmå sina leverantörer att leva upp till kraven i etiska uppförandekoder.

När det gäller förbudet mot barnarbete visar SwedWatches undersökning att kravet inte följts upp på ett systematiskt vis inom Clas Ohlson. Det finns inga bestämda rutiner, ingen dokumentation och inga upptäckta fall. Detta tyder på att arbetet för att garantera att kravet följs inte prioriterats tillräckligt.

På miljösidan har Clas Ohlson gjort mycket kring framförallt företagets transporter, men när det gäller produkternas innehåll, har företaget bristande kunskap. Även här krävs det att företaget tar reda på var tillverkningen sker och därmed får större insyn. SwedWatch erfar att miljöavdelningen på Clas Ohlson ännu inte påbörjat det som fastslås i deras egen miljöpolicy; att de aktivt ska välja produkter med känd och låg miljöpåverkan i Kina.

SwedWatches granskning visar att hela den så kallade hemmaföremålsbranschen, med varor för hem och fritid, hamnat rejält efter i jämförelse med andra branscher, när det gäller arbetet för att garantera goda arbetsvillkor i leverantörsleden. Biltema har inte ens påbörjat diskussionen inom sitt företag för hur de ska hantera de etiska riskerna med ökade inköp från Kina. Detta beror med stor sannolikhet på att denna bransch ännu inte uppmärksammas på samma sätt som till exempel kläder och möbler. Det är också en bransch som starkt marknadsför och profilerar sig genom låga priser.

Trots stora brister och en långsam start visar Clas Ohlson en vilja att ta etiska och miljömässiga hänsyn i produktionen av dess varor.

Referenser

Affärsvärlden, ”Sveriges okända handlarkung”, 2004-10-26,
www.affarsvarlden.se.

Bjurling, Kristina, ”Billig, snabb och lydig – en rapport om kinesiska leksaksarbetare”, SwedWatch, oktober, 2004.

Clas Ohlsons årsredovisning 2003/2004.

Clas Ohlson miljöpolicy, www.clasohlson.se

Englund, Hans-Olof, ”Maktskifte i Insjön”, Veckans Affärer, nr 41, 2003-10-06.

Förenta Nationerna, FN, ”Allmän förklaring om de mänskliga rättigheterna, Art. 23:4, www.unhchr.ch/udhr/lang/swd.htm

Hedensjö, Bengt, ”Clas Ohlson guldgruva för Moberg”, Dagens Industri, 2004-10-14, www.di.se.

Leung, Parry, ”Scripts of Worker Interviews: Shenzhen Hip Sing Packaging Products Fty Ltd”, Hong Kong Christian Industrial Committee, HKCIC, 2005-02-14.

Nilsson, Anne, ”VD-intervjun med Gert Karnberg”, Dagens Miljö, nr 8, 2004.

Ottoson, Maria, ”Arvtagare ska lyfta Clas Ohlson med småbutiker”, Dagens Industri 2004-10-09, www.di.se.

Petersson, Torbjörn, ”Kineser ratar låglönejobb”, Dagens Nyheter, 2004-12-26.

Petterson, Conny, ”Kinachef varnar för massflytt”, Dagens Nyheter, 2005-03-04.

Tang, Rose, ”The winds of change”, Weekend Standard, Kina.

Utrikesdepartementet, ”OECD:s riktlinjer för multinationella företag – en handbok”, 2001.

Widman, Erik, Utrikesdepartementet, ”Kinas ekonomi 2004: Kamp mot obalanserna”, www.swedishtrade.se/kina, 2005-02-23.

Hemsidor:

Biltema, www.biltema.se

Clas Ohlson, www.clasohlson.se

Exportrådet, www.swedishtrade.se/kina

Hip Sing Packaging FTY Ltd, www.hipsing.com.hk

Hunter Group, www.hunter.com.hk

International Labour Organisation, ILO, www.ilo.org

Jula Postorder AB, www.jula.se

Kemikalieinspektionen, www.kemi.se

Svenska Naturskyddsföreningen, www.snf.se

Intervjuer:

Ko Tang, VD, Ko Tang Trading

Louisa Yu, Hunter Group

Lars Svartling, VD, Biltema

Lennart Karlsson, Logistikchef och inköpare, Jula Postorder AB

Mats Bortas, Inköpschef Clas Ohlson

Per Hedberg, Miljöchef, Clas Ohlson

SwedWatches syfte är att bidra till att svenskrelaterade företag tar hänsyn till människor och miljö i sin verksamhet i utvecklingsländer. Detta uppnås genom att SwedWatches kansli granskar och publicerar och att SwedWatches medlemsorganisationer bedriver opinionsbildning och för en dialog med näringslivet.

www.swedwatch.org